Dr Janko Kubinjec
advokat u Bačkom Petrovcu

MODALITET SUDOVA PRAVDE*

SAŽETAK: Određenje pojma pravde vrši se apodiktičkim sudovima a određenje njene pojedinačne validnosti putem asertoričkih sudova. Argumentacija kao element pravde u logičkom smislu je asertorički sud. Njeno određenje osvetljava istraživanje logičke prirode asertoričkog suda — to je jedan doprinos koji filozofija prava može pružiti logici. U argumentaciji ne dolazi do prelaza asertoričkog u problematični sud i zahvaljujući tome pravda nikad ne može biti proizvoljna.

Ključne reči: apodiktički sud, asertorički sud, problematični sud, argumentacija, proizvoljnost, subjekt, predikat, najpravednija pravda

U određenju pravde srećemo dve vrste logičkih sudova po modalitetu — apodiktičke i asertoričke. *Određenje pojma pravde moguće je izvršiti putem apodiktičkih, a određenje njene pojedinačne validnosti putem asertoričkih sudova.*

U pojam pravde ulaze dva osnovna elementa — mera i argumentacija.¹ Pravda *nužno* sadrži upravo ova dva elementa, dakle, određenje elemenata pravde je *apodiktičko*. Isticanje mogućnosti apodiktičkog određenja elemenata pravde posebno dobija na značaju u osporavanju onih stanovišta, po kojima određenje pravde uopšte nije moguće, jer je to, navodno, neodrediva kategorija.

U razmatranju pravnih vrednosti kao prethodno se pojavljuje pitanje granice do koje se pravne vrednosti mogu saznati i da li se uopšte mogu saznati (odrediti).

* Rad primljen: 03. X 2007. godine.

¹ Videti članke: Kubinjec, J.: *Argumentacija kao element pravde*, Pravni život, Beograd, br. 12/1995, str. 145—156 i Kubinjec, J.: *Mera kao element pravde*, Pravni život, Beograd, br. 12/1996, str. 99—106.

Postoje dve granice do kojih je moguće saznanje pravnih vrednosti. U tom smislu moramo razlikovati granicu do koje je moguće saznanje putem apodiktčkih sudova i granicu do koje je moguće saznanje putem asertoričkih sudova. U oba slučaja je saznanje moguće, te dve granice se ne razlikuju po tome da li je saznanje uopšte moguće, nego po tome kako je saznanje moguće — razlikuju se po modalitetu.

Kako kaže Hegel u „Nauci logike”, povezanost subjekta i predikata u asertoričkom sudu je samo spoljašnja, za razliku od apodiktčkog suda, gde je povezanost subjekta i predikata unutrašnja. Spoljašnja povezanost označava faktičnost ali ne i nužnost odnosa subjekta i predikata, dok unutrašnja povezanost označava upravo nužnost toga odnosa. Unutar granice mogućnosti apodiktčkog saznanja, tražićemo odgovor na pitanje koje kategorije (predikat) moraju nužno biti zastupljene u pravdi (subjekat) da bi ona uopšte bila pravda. Apodiktčko određenje će utvrditi šta je pravda, ali ne i kakva je ona po stepenu pravednosti (da li je najpravednija). Unutar granice u kojoj je moguće asertoričko saznanje pravde, razmatraćemo pitanje njene pojedinačne validnosti i utvrditi da li je moguć odgovor na pitanje o „najpravednijoj pravdi”.

Moglo bi se učiniti da je apodiktčko saznanje pravde ustvari određenje njene forme, dok je asertoričko saznanje određenje njene sadržine. Međutim, u bližem određenju se ispostavlja da je u pravdi prevaziđena čisto stvarna odredba prava, kao i čisto apstraktna odredba — i da je pravda odnos kategorija koje predstavljaju jedinstvo navedenih odredbi.² Dakle, *pravda unutar apodiktčke mogućnosti njenog saznanja nije formalna jer i u tom domenu sadrži stvarnu odredbu. Uostalom, čak ni njen drugi elemenat — apstraktni — nije formalan.*

U domenu asertoričke mogućnosti saznanja pravde, mora se, pre svega, uočiti razlika između mogućnosti njenog saznanja i mogućnosti apsolviranja tog saznanja jednom za sva vremena. Dakle, neophodno je uočiti razliku između istine o pravdi i „istinite” (najpravednije) pravde.

U razmatranju ove problematike mogu nam pomoći dva — moglo bi se reći osnovna — pravca na kojima se odvija određenje pravde.

Po prvom shvatanju je moguće samo *čisto formalno određenje pravde*, po kome je jedina njena određenost to, da je ona „jednakost”. Pre svega je potrebno primetiti da je *jednakost kao čista forma zapravo sasvim nestvarna kategorija*, bespojmovno određenje koje može zadovoljiti samo bespojmovnu (u Hegelovom smislu) matematiku. Da bi jednakost uopšte imala nekog smisla, iza nje mora stajati stvarna nejednakost na koju se ona odnosi, što će reći da se mora — u logičkom smislu — uspostaviti odnos materije (stvarnosti na koju se relacija odnosi) i forme (jednakosti), čime jednakost prestaje biti formalno-logička.

² O prirodnoj i apstraktnoj odredbi pravnog fenomena videti: Kubinjec, J.: *Apstraktni građanin i politički subjektivitet*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, Novi Sad, br. 89/1990, str. 84—88.

Dakle, jednakost u čisto formalnom smislu je prazno, sasvim bespojmovno određenje, putem koga se ništa ne određuje. No, čak i ako se takvo određenje prevaziđe i jednakost odredi kao apstraktna jednakost (ona koja podrazumeva apstrakciju stvarnosti i — što je ovde važnije — ostajanje kod nje), ipak jednakost nije određenje pravde, nego samo jedne moguće vrste pravednosti.

Za razliku od navedenog shvatanja, po kome je određenje pravde moguće (i sastoji se u jednakosti), po drugom — suprotnom — shvatanju, određenje pravde uopšte nije moguće. Po tom stanovištu, pravda doduše postoji, ali se svaki pokušaj njenog određenja može osporavati nizom drugih određenja a da pri tome sve verzije ostanu logički konzistentne, tako da se ne može utvrditi pogrešnost, neistinitost — ali ni istinitost — nekog od njih. Nasuprot ovakvom stanovištu, može se dokazati da je saznanje pravde moguće, u određenoj meri čak apodiktičko saznanje, iako ni asertoričko određenje (koje je takode moguće) nije proizvoljno određenje pravde, na šta je posebno ukazala teorija argumentacije.

Dve ekstremne zablude, koje su upravo pomenute, u velikoj meri proizilaze iz nerazlikovanja apodiktičke i asertoričke mogućnosti saznanja. *Prema prvom, formalnom stanovištu, mogućnost asertoričkog saznanja se ne uzima u obzir, a apodiktičko saznanje se svodi na čistu formu.* Prema drugom stanovištu, koje se kreće unutar asertoričkog saznanja, to saznanje se ne smatra značajnim, čak se i ne smatra saznanjem upravo zbog toga što je ono samo asertoričko a ne apodiktičko. Asertoričko saznanje se smatra jedinim — a neodređenim — iz čega se zaključuje da je pravda neodređena i po svojoj biti neodrediva kategorija.

U logičkom smislu, to znači da se asertorički sud shvata kao u suštini problematični sud, kako je tvrdio i Hegel.

Po Hegelu, povezanost subjekta i predikata u sudu, koja (povezanost) je faktička ali ne i nužna, prelazi u slučajnu povezanost, u neodređenost.

Nasuprot ovakvom stavu, teorija argumentacije je pokazala da odnos subjekta i predikata, koji je faktički ali ne i nužni, ne mora uvek (dakle, samim tim) preći u problematičan sud, dakle u slučajni odnos. Između nužnosti i slučajnosti nalazi se argumentacija izbora — tekovina praktične filozofije, za koju Hegel, kao esencijalist, nije imao dovoljno sluha.

Apodiktičko određenje pravde utvrđuje koje kategorije ulaze u pojam pravde i kakav je njihov odnos. Apodiktičkim sudom se određuje pojam pravde, a asertoričkim njena validnost.

* * *

Tekst sa precizno postavljenim problemom u naslov *Šta filozof može da nauči proučavajući pravo*, Perelman počinje na sledeći način: „Na ulazu u Akademiju Platon je stavio natpis: 'Niko ovde neka ne uđe ako nije poznavalac geometrije'; isto tako su i Dekart i Spinoza predlagali filozofima geometrijski metod kao model racionalnosti. Lajbnic se zanosio da

će moći da prekрати filozofske rasprave zahvaljujući tome što će se pribeći računici: *calcuemus* [...] Neki drugi mislioci, empiristički usmereni, od Hjuma do Pijažea, predlažu filozofima da slede metode eksperimentalnih nauka.”³

Nakon toga Perelman ističe: „Nasuprot tome, skoro da ne znam za filozofe koji bi predlagali da se treba inspirisati pravnim modelom. Naпротив, filozofska tradicija, bar ona racionalistička, nije oklevala da pokaže svoj prezir prema pravu, prema njegovim tehnikama i njegovim pomoćnim sredstvima.”⁴

Sa Perelmanom se svakako treba složiti u tome, da pravo može biti poučno za filozofiju, jer joj ukazuje na jedan način mišljenju koji filozofija ne sme da previdi ako hoće da ostane na visini svog zahteva za celovitosti. U kontekstu ovde preduzetog istraživanja pravde, pokušaću da skrenem pažnju na jedan sasvim određen problem koji ukazuje na poučnost prava za filozofiju, tačnije logiku. Pri tome, moja osnovna pretenzija ostaje usmerena na filozofiju prava a ne na logiku.

Argumentacija je, u logičkom smislu, asertorički sud. *Određenje argumentacije istovremeno osvetljava istraživanje logičke prirode asertoričkog suda — i upravo to je jedan sasvim određen doprinos koji filozofija prava može dati logici.*

Teorija argumentacije se nije eksplicitno upuštala u ispitivanje logičkog karaktera argumentacije sa stanovišta modaliteta suda kojim se ona određuje. Smatram da određenje argumentacije postaje jasnije i preciznije upravo ako se ispita modalitet suda argumentacije.

Perelman ističe da je u pravu — za razliku od „formalnog sistema” dokazivanja — moguće „[...] pledirati za i protiv, pa dve nespojive odluke mogu biti podjednako umne. Ali, da bi ta tvrdnja bila teorijski odbranljiva, ne treba vezivati ideju uma sa idejom istine. Razdvajanje ta dva pojma, uostalom, neophodno je da bi ideja o jednoj umnoj odluci imala neki smisao. Jer tamo gde je u pitanju odluka ne može biti reči o istini”.⁵ O odluci možemo imati različita stanovišta. Nasuprot tome, po Perelmanu, „istina se mora prihvatiti, tu nema šta da se odlučuje”.⁶

Perelman je u pravu kada ističe mogućnost podjednake umnosti dve međusobno suprotne odluke. Razloge različitih odluka o istoj stvari daje argumentacija. U logičkom smislu argumentacija ima karakter asertoričkog suda. Mogućnost podjednake umnosti dve odluke koje se isključuju, ukazuje na to da je ovde u pitanju asertorički sud.

U apodiktikom sudu je veza subjekta i predikata nužna. Ta nužna veza je unutrašnja u tom smislu što odredba predikata neposredno pripada subjektu, pa je odredba predikata u tom smislu nešto što se unapred nalazi, zatiče u subjektu. U asertoričkom sudu je veza subjekta i predika-

³ Perelman, H.: *Pravo, moral i filozofija*, Beograd, 1983, str. 207.

⁴ Ibidem, str. 207.

⁵ Ibidem, str. 219.

⁶ Ibidem, str. 219.

ta, iako postojeća, ipak samo spoljašnja. Odredba predikata je spoljašnja utoliko što tek posredno pripada subjektu, putem jedne treće odredbe koja je izvan subjekta i predikata. Dakle, u asertoričkom sudu odredba predikata se u subjektu ne nalazi unapred, ona se ne otkriva unutar njega, nego mu pridolazi i pridaje mu se spolja iz jedne treće odredbe koja pada izvan subjekta i predikata.

Ukoliko se u apodiktičkom sudu subjektu izostavi odredba sadržana u predikatu, dolazi do negacije samog subjekta, jer je odredba predikata subjektu nužna da bi on uopšte bio taj subjekt. U apodiktičkom sudu „trougao ima tri ugla”, predikat „tri ugla” nužno pripada subjektu „trougao”, jer se u protivnom negira sam subjekt.

U asertoričkom sudu, međutim, odstranjivanjem odredbe predikata iz subjekta, ne dospevamo do negacije tog subjekta jer mu ta odredba ne pripada putem unutrašnje, nužne veze. U asertoričkom sudu „ruža je crvena” zamena predikata „crvena” nekom drugom bojom ili nekim drugim spoljašnjim svojstvom, ne uzrokuje negiranje egzistencije samog subjekta.

Apodiktičko određenje pravde je apodiktičko upravo po tome što daje nužnu vezu elemenata pravde sa samim pojmom pravde. Izvan ovih elemenata ne može se govoriti o postojanju pravde. Pošto između elemenata mere (činjenice i norme) ne postoji nužna veza, to znači da nije moguće apodiktičko određenje najpravednije pravde. Naime, ako jednu vrstu veze, dakle, jednu validnost pravde, zamenimo drugom — time se ne negira sam subjekt, time pravda ne prestaje biti pravda, subjekt se ne ukida nego se menja njegovo spoljašnje svojstvo — validnost pravde. No, veza između stvarnosti i norme ipak nije slučajna, ni proizvoljna, što u logičkom smislu znači da se ne određuje putem problematičnog suda.

U sudu kojim se određuje stepen pravednosti ili nepravednosti određene mere, veza subjekta i predikata se racionalno opravdava u procesu argumentacije i time prestaje biti proizvoljna, dakle problematična. Ako bi se veza između subjekta i predikata u sudu kojim se određuje mera, uspostavila izvan argumentacije, ona bi ostala proizvoljna, a u tom slučaju već izlazimo iz pojma pravde (kao u tehničkom pravu). Dakle, sama argumentacija je nužno svojstvo pravde, dok određena vrsta argumentacije nije nužna, nego se uspostavlja putem asertoričkog suda — kao što je i boja nužno svojstvo ruže, dok određena vrsta boje nije nužna.

Pošto je u asertoričkom sudu, kojim se određuje mera, veza subjekta i predikata spoljašnja, to zapravo znači da je veza elemenata mere, naime stvarnosti i apstrakcije — spoljašnja. Spoljašnjost o kojoj je reč je argumentacija. Veza subjekta i predikata u sudu koji određuje pravdu, dakle veza stvarnosti i apstrakcije,⁷ potiče iz treće odredbe koja pada izvan ne-

⁷ „[...] Nasuprot uveravanju asertoričkog suda stoji sa istim pravom suprotno uveravanje. Kada se uverava: Taj postupak je dobar, onda isto opravdanje još ima ono suprotno: Taj postupak je rdav. Ili, posmatrano po sebi, pošto je subjekat suda neposredno pojedinačno, to on u ovoj apstrakciji još nema postavljenu u sebi onu određenost koja bi sadržavala njegov odnos prema opštem pojmu; na taj način je još slučajno isto tako to da odgovara pojmu, kao i da mu ne odgovara. Stoga je taj sud u suštini problematičan.” (Hegel, G. V. F., *Nauka logike III*, Beograd, 1979, str. 83).

posrednosti toga suda — potiče iz argumentacije. Ako ta veza nije argumentacija, nego proizvoljnost, ako je mera u pravdi proizvoljna, tada izlazimo izvan pojma pravde.

Stoga nije tačno Hegelovo određenje da je asertorički sud u suštini problematičan sud, ili, kako još kaže Hegel, da asertorički sud prelazi u problematični sud.⁸ Naime, asertorički sud ne prelazi u problematični, ukoliko spoljašnja veza subjekta i predikata nije proizvoljna. To filozofija, a posebno logika, može „naučiti proučavajući pravo”. Naime, asertorički sud kojim se određuje mera u pravdi, niti je „u suštini” problematičan, niti prelazi u problematičan sud, jer spoljašnja veza subjekta i predikata nikada nije proizvoljna.

Ukoliko se veza subjekta i predikata u asertoričkom i problematičnom sudu odredi samo po kriterijumu njenog odnosa prema samom sudu (subjektu i predikatu), bez upuštanja u njenu unutrašnju prirodu, naime, ako je jedina njena odredba to da je ona spoljašnja vezi subjekta i predikata — tada se zaista ne može uspostaviti suštinska razlika između asertoričkog i problematičnog suda. U tom slučaju je moguća istovetna suštinska priroda ta dva suda, pa i prelaženje jednog u drugi bez suštinskih promena u tom prelaženju.

Međutim, ukoliko se ispita unutrašnja priroda te spoljašnjosti u pogledu pitanja njene proizvoljnosti, tada se spoljašnja veza može razlikovati po tome da li je ona proizvoljna ili argumentovana. Ukoliko ta spoljašnja veza ima karakter argumentacije, tada nije moguć prelaz asertoričkog suda u problematični bez suštinskih promena. U tom slučaju promena asertoričkog suda u problematični nije samo bezbolan prelaz, nego suštinska promena karaktera spoljašnje veze subjekta i predikata, dakle suštinska promena samog suda. U sudu kojim se putem argumentacije određuje mera, ne može biti reči o jednostavnom prelazu asertoričkog suda u problematični jer ta promena ima suštinski karakter. Dakle, u ovom slučaju se ne radi o prelazu nego o promeni.

Hegel nije mogao da utvrdi unutrašnju prirodu spoljašnje veze subjekta i predikata u asertoričkom i problematičnom sudu zbog toga što je razlikovao samo dve vrste veze subjekta i predikata, naime nužnost i slučajnost, od kojih je prva unutrašnja a druga spoljašnja. Hegel nije dospao do određenja onoga što stoji između slučajnosti i nužnosti — do argumentacije. Zbog toga je njegovo određenje spoljašnje veze subjekta i predikata nedovoljno precizno, dakle u ovom smislu pojednostavljeno.

Kao što je poznato, u Hegelovom sistemu ništa nije smelo ostati delimično utvrđeno, a pogotovo neodređeno ili proizvoljno. U logičkom ispitivanju vrste sudova po modalitetu (kako on kaže, sudova pojma), to znači da asertorički i problematični sud nemaju svoju trajnu i postojanu prirodu, i predstavljaju samo prethodne faze na putu do apodiktičkog suda. Nijedna veza subjekta i predikata kod Hegela nije smela ostati asertorička ni problematična — sud na kraju mišljenja uvek mora dospeti do

⁸ Činjeničnog stanja i pravne norme.

apodiktičke visine. *To je stalni postulat apsolutnog znanja*, kao konačnog filozofskog rešenja.

U pravnoj odredbi, konsekventno tome, mogli bismo doći do zaključka da asertorički sud o stepenu pravednosti određene pravde može preći u apodiktički. Dakle, *ukoliko je moguće prelaz asertoričkog suda u apodiktički, tada je moguće i prelaz u apodiktičko određenje „najpravednije pravde“*. To, međutim, nije moguće.

Hegel kaže: „Subjekt apodiktičkog suda [...] ima u sebi prvo ono opšte, što on treba da bude, a drugo svoje svojstvo; to svojstvo sadrži razlog zbog čega celome subjektu jedan predikat suda pojma pripada ili ne pripada, to jest da li subjekt odgovara svome pojmu ili ne.”⁹ Dakle, subjekat već „unapred”, neposredno sadrži u sebi odredbu po osnovu koje mu pripada određeni predikat, što znači da ta odredba subjektu ne pridolazi tek naknadno iz predikata putem jednog spoljašnjeg odnosa. U vezi ovog određenja Hegel navodi sledeće primere: „[...] tako i tako sagrađena kuća je dobra, takva i takva radnja je pravedna [...]”.¹⁰ Nama je ovde interesantan primer pravde, naime to da se određenje pravednosti određene radnje pominje kao primer apodiktičkog suda. Dakle, po Hegelu bi bilo moguće apodiktičko određenje pravde.

Međutim, iz određenja pojma pravde ne samo da proizilazi, nego se prosto nameće kao neizbežan zaključak da u navedenom sudu subjekat „takva i takva radnja” (takva i takva činjenica, stvarnost) ne sadrži predikat „pravedna” (je) kao svoju unutrašnju određenost, jer su u pitanju dve odredbe — stvarna i apstraktna — čija osnovna karakteristika je upravo to da su međusobno spoljašnje. Dakle, subjekat u ovom primeru ne sadrži neposredno odredbu predikata nego je, naprotiv, stiče iz spoljašnjeg odnosa subjekta i predikata — iz argumentacije. „Takva i takva radnja” ne sadrži u sebi nijednu odredbu — kao svoje unutrašnje svojstvo — po kojoj bi ona bila pravedna ili po kojoj to ne bi bila.

Iz iznete logičke prirode argumentacije kao elementa pravde, proizilazi zaključak da nemogućnost definitivnog određenja „najpravednije pravde” nije rezultat naše nedovoljne umnosti, nego logičkog karaktera argumentacije. Dakle, svaki pokušaj definitivnog određenja određene vrste najpravednije pravde je osuđen na propast. U pragmatičnoj dimenziji, iz ovoga proizilazi neodrživost totalitarnog političkog režima sa jedinom i večnom pravdom i „istinom” o vrednostima u domenu njihove validnosti.

⁹ Ibidem, str. 85.

¹⁰ Ibidem, str. 85.

MODALITY OF JUDGMENTS ON JUSTICE

Janko Kubinjec, Ph.D.

Summary

Definition of the concept of justice comes from apodictic judgments, while definition of its individual validity comes from assertoric judgments. Argumentation as an element of justice in a logical sense is an assertoric judgment. Its definition brings light to the search for the logical nature of assertoric judgment — it is a contribution the philosophy of law may offer to the logic. In the argumentation assertoric judgment does not transform to problematic judgment and for this reason the justice can never be arbitrary.

Keywords: apodictic judgment, assertoric judgment, problematic judgment, argumentation, arbitrariness, subject, predicate, the most justifiable justice